

ازدواج دائم با اهل کتاب در فقه اسلامی و حقوق مدنی ایران

عبدالرضا محمدحسین زاده^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۴/۱۲/۲۳

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۸۵/۶/۲۷

چکیده

ازدواج دائم مردان و زنان مسلمان با مردان و زنان اهل کتاب، از جهت مبانی و ادله فقهی همواره مورد بحث و اختلاف نظر بوده است. برخی از فقها در این مورد بسیار سختگیر و برخی دیگر اهل تسامح بوده‌اند. ایشان گرچه در مقام رأی و نظر منع آن را مطرح نموده‌اند، اما در عمل بر آن صحه گذاشته، به ثبت آن پرداخته و آثار آن را نیز مترتب نموده‌اند. از ملاحظه و مذاقه در مستندات آرا می‌توان گفت بر منع ازدواج دائم مردان مسلمان با زنان اهل کتاب دلیل محکمی در دست نیست.

کلیدواژه‌ها اهل کتاب، ازدواج دائم، زنان و مردان مسلمان و اجماع.

طرح مسأله

ازدواج مسلمانان با اهل کتاب به لحاظ هم‌زیستی مسالمت‌آمیز آنها در کنار یکدیگر از دیرباز در فقه، به ویژه فقه سیاسی اسلام مورد بحث بوده است. در بررسی ادیان به این نتیجه می‌رسیم که اسلام تنها دینی است که به مردان اجازه برقراری پیوند زناشویی با پیروان دیگر ادیان داده است. گرچه در مواردی محدود به جهت مصونیت اعتقادی مسلمانان و پرهیز از هر گونه آلودگی اخلاقی و نگهداری بنیان خانواده، ازدواج مزبور را حرام کرده است.

البته لازم به ذکر است که فقهای اسلام، اعم از عامّه و خاصّه، به اتفاق عقیده دارند که ازدواج مرد مسلمان با زن کافره غیر کتابیه از اصناف کفار، چه به صورت دائم و چه منقطع، باطل و ممنوع است (نک: نجفی، ۱۰۲/۲۷ و ۱۲۵/۳۰؛ مغنیه، ۳۱۴ و زحیلی، ۱۵۲/۹)، اما آنچه امروزه به عنوان یک مسأله مهم قابل بررسی است و می‌تواند در ایجاد تعامل و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز هرچه بیشتر مسلمانان و پیروان سایر ادیان الهی بسیار مؤثر باشد و حتی زمینه‌های گسترش فرهنگ و اعتقادات اسلامی را از جوانب مختلف فراهم آورد، آگاهی از میزان گستردگی دامنه مشروعیت و جواز ازدواج مسلمانان با اهل کتاب است؟ آیا تنها به ازدواج موقت مردان مسلمان با زنان اهل کتاب محدود است یا می‌توان از بررسی ادله، این مجوز را به ازدواج دائم مردان مسلمان با زنان اهل کتاب گسترش داد و حتی ازدواج زنان مسلمان با مردان کتابی را نیز تحت شرایطی ویژه در نظام فقهی اسلام قابل قبول دانست؟ در این پژوهش ضمن بیان مستندات آرای گوناگون و نقد و بررسی آنها، به این پرسش‌ها پاسخ داده خواهد شد.

۱. ازدواج دائم با اهل کتاب

در موضوع مورد بحث، دو مسأله در دو مرحله قابل طرح است: یکی ازدواج مرد مسلمان با زن کتابی و دیگر ازدواج زن مسلمان با مرد کتابی و در مرحله بعد، به بررسی این موضوع که منظور از زن کتابی، "یهودیه" و "نصرانیه" است یا "مجوسیه" پرداخته می‌شود.

۱.۱. ازدواج مرد مسلمان با زن کتابی (یهودی یا نصرانی)

در مورد ازدواج مرد مسلمان با زن کتابی، میان فقهای شیعه اختلاف نظر وجود دارد که این ناشی از اختلاف آیات و روایات است (نک: علامه حلی، تحریرالاحکام، ۶۴۵/۲؛ شهیدثانی، شرح لمعه، ۳۹۱/۱ و ۲۲۸/۵؛ ممقانی، ۳۶۲؛ نجفی، ۲۸/۳۰، ۲۷ و ۲۹؛ بحرانی، ۱۳۱/۵؛ کاظمی، ۳۹۱/۱ و مغنیه، ۳۱۴).

۱.۲. آرای فقهای شیعه

از مجموع سخنان فقهای شیعه، سه قول اصلی قابل ذکر است:

الف - حرمت مطلق: بنا بر این قول، ازدواج دائم و منقطع با زنان اهل کتاب در هیچ شرایطی جایز نیست (نک: ابن ادریس، ۶۲۱/۲؛ شیخ طوسی، المبسوط، ۲۱۰/۴؛

علامه حلی، تذکرة الفقهاء، ۱/۲۹۴؛ علم الهدی، ۲۷۹؛ فاضل مقداد، التنقیح الرائع، ۳/۹۶ و کنزالعرفان، ۱/۳۸۳ و محقق حلی، الجامع للشرایع، ۳/۲۲).

ب - جواز مطلق: نکاح مرد مسلمان با زن کتابی مطلقاً، اعم از دائم و منقطع، جایز است (نک: خوانساری، ۴/۲۹۳؛ خوئی، ۲/۲۷۰؛ شیخ صدوق، ۳۰۸؛ محقق حلی، الجامع للشرایع، ۷/۹۰ و نجفی، ۳۰/۳۱).

ج - نکاح مرد مسلمان با زن کتابیه به صورت دائم ممنوع است، و لی به صورت منقطع مانعی ندارد (نک: امام خمینی، ۲/۲۸۵؛ شیخ طوسی، المبسوط، ۴/۲۱۰، ۳/۴۴۶ و ۴/۳۱۲؛ محقق حلی، مختلف الشیعه، ۲/۲۹۴ و ...).

البته در این میان به اقوال دیگری مانند نظریه جواز ازدواج در حال اضطرار (نک: شیخ طوسی، النهایه، ۲/۲۹۹) یا جواز ازدواج با زنان مستضعف در حال اختیار نیز برمی‌خوریم (نک: محقق حلی، الجامع للشرایع، ۴۳۳ و خوانساری، ۴/۲۶۱) که پرداختن به آنها از حوزه این پژوهش خارج است.

۱.۲.۱. بررسی ادله فقهای شیعه

الف - قول به حرمت مطلق. مستندات این رأی برخی آیات و روایات، به‌قرار ذیل است: آیات: آیه شریفه و لاتنکحوا المشرکات حتی یؤمنن ... (بقره/۲۲۱) در این آیه ازدواج ابتدایی با زنان مشرک نهی شده و یهود، نصاری، زرتشتیان و صابئیان نیز مشرک هستند، زیرا کلمه "مشرک" به عموم کفار کتابی و غیر کتابی تفسیر شده است (نک: طبرسی، ۱/۳۱۸). بنا بر این، ازدواج دائم با زنان اهل کتاب ممنوع است (نک: فاضل مقداد، کنزالعرفان، ۲/۱۹۵، ۱۹۶ و ۱۹۷).

در جواب این استدلال باید گفت: اولاً: مشرک در اصطلاح قرآن بر اهل کتاب صادق نیست و قرینه خاصی وجود دارد که در اینجا منظور بت پرستان هستند (نک: بقره/۱۹۳)، ثانیاً: این آیه توسط آیه ... و طعام الذین اوتوا الكتاب حل لکم ... (مائده/۵) تخصیص خورده است، زیرا آیه و لاتنکحوا المشرکات ... از نظر ظاهر، اهل کتاب را شامل نمی‌شود. حال آن که آیه پنج سوره مائده تنها اهل کتاب را شامل می‌شود. پس بین این دو آیه تنافی وجود ندارد تا یکی ناسخ دیگری باشد. حتی اگر بپذیریم که آیه مذکور از سوره بقره بر تحریم نکاح ابتدایی زن کتابی دلالت داشته باشد، بر حسب سیاق، ناسخ آیه پنج سوره مائده نیست، زیرا آیه مورد نظر در

سوره مائده در مقام امتنان و تخفیف وارد شده است و این مقام از منسوخیت به دور است، بلکه تخفیفی که از آن فهمیده می‌شود بر تشدید مستفاد از آیه مذکور سوره بقره، حاکم می‌باشد و اگر به نوعی به نسخ قائل شویم باید آیه مورد نظر از سوره مائده را ناسخ بدانیم، زیرا سوره مائده، طبق حدیثی منقول از پیامبر اکرم (ص)، آخرین سوره نازل شده است (نک: سیوطی، ۲۵۲/۲ و نجفی، ۳۱/۳۰ به بعد) و ثالثاً: در دوران بین نسخ و تخصیص، اصل عدم نسخ و تخصیص بهتر از نسخ است (نک: نجفی، ۳۵/۳۰ و فاضل مقداد، کنز/عرفان، ۱۹۷/۲) و در مورد ذیل آیه شریفه ... اولئك يدعون الى النار ... (بقره/۲۲۱) که اشعار دارد به این که حکمت منع ازدواج با مشرکان، دعوت زن و مرد مشرک به آتش، یعنی کفر و معصیت منجر به سقوط در عذاب الهی است می‌توان گفت: شأن نزول آیه در مورد زن مشرک غیر اهل کتاب است و استعمال متداول مشرک در قرآن نیز برای غیر اهل کتاب است، چرا که در برخی موارد "مشرکان" و "اهل کتاب" در کنار هم به کار رفته و دو مفهوم را می‌رسانند (نک: بینه/۱). از این رو، آیه ظهور در بیان حکم حرمت ازدواج با کفار غیر اهل کتاب، اعم از زن و مرد، دارد و از طرفی معلوم نیست که دعوت به کفر علت حکم حرمت ازدواج باشد، زیرا لازم می‌آید در صورتی که زن یا مرد مسلمان نیز چنین ویژگی‌هایی داشته باشند ازدواج با آنها حرام باشد (نک: نجفی، ۲۸/۳۰).

آیه ... و لاتمسکوا بعصم الکوافر^۱ ... نیز مستند این قول قرار گرفته است. این آیه صراحت دارد که ازدواج با زنان کافر^۲ جایز نیست و اهل کتاب نیز کافرند. از طرف دیگر آیه مذکور ناسخ آیه ... و طعام الذین اوتوا الكتاب حلّ لکم و طعامکم حلّ لهم ... (مائده/۵) است. در بررسی این دلیل نیز باید گفت: این آیه اگر چه شامل اهل کتاب هم بشود، ولی فرض آن است که سوره مائده از جهت نزول متأخر است و لحن آیه ... و طعام الذین اوتوا الكتاب حلّ لکم ... نیز بر ناسخ بودن آن نسبت به آیات دیگر دلالت دارد. پس آیه مورد بحث توسط آیه پنجم سوره مائده نسخ شده یا لااقل تخصیص خورده است (نک: نجفی، ۲۸/۳۰).

روایات: روایاتی از اهل بیت (ع) نقل شده است که بر عدم جواز ازدواج با

۱. یعنی: و هرگز زنان کافر را در همسری خود نگه ندارید.

۲. کوافر جمع کافره.

اهل کتاب دلالت دارند، گر چه خود بر چند دسته‌اند پاره‌ای از آنها، به طور مطلق ازدواج با زنان کافر را حرام کرده و تعدادی از آنها بر حرمت ازدواج با اهل کتاب در صورت داشتن همسر مسلمان دلالت دارند و برخی از آنها به صراحت ازدواج با زنان اهل کتاب را نهی و منع کرده‌اند. مثلاً در روایت زراره، با توجه به آیه شریفه ... و لاتمسکوا بعصم الکوافر ... نکاح با اهل کتاب را ممنوع دانسته است (نک: کلینی، کافی، ۳۵۷/۵، حدیث ۷). در روایت محمدبن مسلم از امام باقر (ع) نیز ازدواج با زنان اهل کتاب نهی شده است (نک: همان، ۲۳۹/۶، حدیث ۴).

این قبیل روایات در مقابل روایاتی که بر جواز ازدواج با زنان یهود و نصاری دلالت دارند (نک: ادامه مقاله) تاب مقاومت ندارند و از درجه اعتبار ساقط می‌شوند. علاوه بر این که روایات یادشده با قرآن کریم در تعارض‌اند و ساقط خواهند شد، زیرا طبق اجماع امت، سوره مائده، که جواز ازدواج با اهل کتاب در آن مطرح است، آخرین بخش از آیات قرآن بوده و ناسخ آیات و روایات ناهیه است. بنا بر این، روایات طبق فتاوی فقهای نامداری چون صاحب جواهر (نک: ۲۸/۳۰) و مانند ایشان قابل تمسک نمی‌باشد. از این رو، می‌توان ازدواج با اهل کتاب را بلامانع دانست. هر چند در صورت تأثیرپذیری، کراهت ازدواج مزبور قابل انکار نیست.

ب - قول به جواز مطلق. مستندات این رأی نیز برخی آیات و روایات، به قرار ذیل است:

آیات: آیه شریفه الیوم احل لکم ... و المحصنات من الذین اوتوا الکتاب من قبلکم ... (مائده/۵) در این موضوع مورد استناد قرار گرفته است و استدلال به این آیه، با توجه به ناسخ بودن یا مخصص بودن آن نسبت به آیات مخالف عام است، چرا که آیه مزبور در سوره مائده بوده و از آخرین آیات نازل شده بر پیامبر است و قول گروهی که به حرمت ازدواج حکم کرده بودند، مبنی بر این که آیه مزبور با دو آیه ... و لاتمسکوا بعصم الکوافر ... و لاتنکحوا المشرکات ... نسخ شده است قابل قبول نیست، زیرا اولاً: دو نسخ جمع نمی‌شوند، یعنی یک آیه توسط دو آیه نسخ نمی‌شود، ثانیاً: کافر کتابی، مشرک نیست (نک: علامه طباطبایی، ۲۰۳/۲۶) و شاهد آن، عطف شدن، اهل کتاب به مشرکان در قرآن مجید است (نک: نجفی، ۳۴/۳۰) و ثالثاً: این دو آیه قابل جمع هستند چرا که یکی عام و دیگری خاص است، یعنی اگر

مشركات را عام بگیریم، آیه **اليوم اهلکم** ... آن را تخصیص می‌زند و آن را به زنان غیر کتابی منحصر می‌کند (نک: شهید ثانی، *مسالك الافهام*، ۳۶۰/۷).

روایات: روایات متعددی بر جواز نکاح مزبور وارد شده است که در موضوع صراحت دارند مانند صحیحۃ معاویه بن وهب که در آن راجع به ازدواج مرد مسلمان با زن یهودی یا مسیحی سؤال شده است و امام صادق (ع) در جواب می‌فرمایند: اگر با او ازدواج کرد، او را از نوشیدن شراب و خوردن گوشت خوک منع کند (نک: حر عاملی ۱۴/ باب ما یحرمها الکفر، باب ۲/ ۴۱۲، حدیث ۱ و ابواب ما یحرم بالکفر و نحوه، باب ۲، حدیث ۲؛ کلینی، *کافی*، ۳۵۹/۵ و ۲۴۱/۷ و شیخ طوسی، *الاستبصار*، ۲۸۰/۲). بنابراین، لسان روایات نیز بر جواز ازدواج دائم با زنان یهودی و مسیحی دلالت دارد.

ج - منع ازدواج دائم و جواز به صورت منقطع. این نظریه توسط مشهور امامیه ابراز شده که مستند آن جمع بین ادله‌ای است که به طور مطلق در منع نکاح ظهور دارند با ادله‌ای که به طور مطلق بر جواز نکاح دلالت دارند (نک: علامه حلی، *مختلف الشیعه*، ۱۷/۲، ۶۴۵، ۷۲۹ و ۷۳۶؛ نجفی، ۳۷/۳۰ به بعد؛ شیخ طوسی، *المبسوط*، ۱۸۸/۲؛ فاضل مقداد، *کنز العرفان*، ۱۹۷/۲؛ خوانساری، ۲۶۲/۴ به بعد و مطهری، ۳۳۴).

۲. ازدواج دائم یا منقطع مردان مسلمان با زنان مجوسی

در موضوع ازدواج مذکور دو رأی مطرح است. برخی اصولاً نکاح و ازدواج با زن مجوسی را مطلقاً - دائم یا منقطع - جایز نمی‌دانند (نک: طبرسی، ۵۶۰/۲؛ ابن ادریس، ۶۱۱/۲؛ شیخ طوسی، *النهاية*، ۴/ ۳۱۳؛ شیخ صدوق، ۴۰۸؛ شیخ مفید، ۵۰۰، ۵۰۱ و ...) و بر نظر خویش به دو روایت (نک: شیخ طوسی، *تهذیب الاخلاق*، ۷/ ۲۵۶ و *الاستبصار*، ۱۴۵/۳) و اجماع استناد کرده‌اند (نک: شیخ طوسی، *المبسوط*، ۲۱۸/۲ و ۳۱۳/۴ و ابن ادریس، ۵۲۰/۲). حال آن که بعضی دیگر از بزرگان فقه، بر جواز ازدواج منقطع، حکم کرده‌اند (نک: علامه حلی، *تذکرة الفقها*، ۲/ ۲۲؛ *منتهی المطلب*، ۲۹۹/۲؛ محقق حلی، *شرایع الاسلام*، ۲۹۴/۲؛ نجفی، ۴۳/۳۰ و مطهری، ۳۳۴).

از بررسی ادله طرفین و جمع بین آنها می‌توان دریافت که قول به جواز نکاح منقطع با زنان مجوس عاری از قوت نبوده و از جانب احتیاط دور نمی‌باشد.

۳. ازدواج (دائم) مرد مسلمان با زنان اهل کتاب در حقوق مدنی ایران

در موضوع ازدواج مرد مسلمان با زن نامسلمان - از هر آیینی که باشد - قانون مدنی ایران ساکت است و شاید قانونگذار با نگاهی به فقه امامیه خواسته است آن را منع کند. چنان که، از مفهوم مخالف ماده قانونی مربوط قابل استنباط است. به طوری که ماده ۱۰۵۹ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «نکاح مسلمه با غیرمُسلم جایز نیست» (نک: نظریه‌های دادرسان، ۷، ۳۲۹، ۳۰۳ و نظریه‌های مشورتی اداره حقوقی دادگستری، ۳۶، ۷۳۱، ۱۰۳۲، ۹۵۳۰ به نقل از قاسم‌زاده، ۲۴۵/۱).

به موجب این ماده زن مسلمان نمی‌تواند با مرد غیر مسلمان نکاح کند و عموم آن بر انواع نکاح - دائم، منقطع - شمول دارد، اما قانون نسبت به حالت عکس، یعنی ازدواج مرد مسلمان با زن غیر مُسلمه ساکت است و شاید بتوان گفت که چون سلب آزادی در نکاح، به حکم صریح نیاز دارد ازدواج با زن کافر به طور مطلق مجاز است. بنابراین، با وضعی که قانون مدنی دارد درباره صحت نکاح مرد مسلمان با زنان اهل کتاب (یهودی، مسیحی و زرتشتی) تردید روا نیست. لیکن، بطلان نکاح با کافر غیر کتابی قوی‌تر به نظر می‌رسد (نک: کاتوزیان، ۱۲۶).

البته در مورد مفاد ماده ۱۰۶۰ قانون مدنی، که ازدواج مردان ایرانی را با زنان خارجی مجاز و بلامانع دانسته است باید گفت: مردان ایرانی مسلمان باید منحصراً با زنان مسلمان یا اهل کتاب خارجی و ایرانی ازدواج کنند، زیرا ازدواج با زنان غیر مسلمان و غیر کتابی برای مردان مسلمان به اعتقاد همه فقهای مسلمان جایز نیست (نک: نجفی، ۲۷/۳۰؛ مغنیه، ۳۱۴ و کاتوزیان، ۱۲۶) و مردان ایرانی نیز نمی‌توانند جز با زنان مسلمان یا اهل کتاب اعم از ایرانی یا غیر ایرانی ازدواج کنند، زیرا قوانین کشوری در ایران به طور کلی تابع قوانین شرعی است و در هر مورد که تعارضی میان قوانین کشوری و قوانین شرعی مطرح باشد قوانین کشوری کان لم یکن به شمار می‌آید و افراد محکوم به رعایت موازین و قوانین شرعی هستند (نک: اصل ۴ و ۷۲ قانون اساسی) و تشخیص این تعارض بر عهده شورای نگهبان قانون اساسی نهاده شده است (نک: اصل ۹۱ و ۹۶ قانون اساسی).

البته دیگر کشورهای اسلامی نسبت به این موضوع، برخوردهای متفاوتی نشان داده‌اند. به گونه‌ای که برخی از کشورهای عربی مسلمان، محدودیت و برخی دیگر در این زمینه تساهل و تسامح بیشتری روا داشته‌اند. مثلاً در لبنان ازدواج دائم مردان مسلمان با زنان اهل کتاب را جایز می‌دانند، به ثبت می‌رسانند و همه آثار آن را مترتب می‌سازند (نک: مغینه، ۳۱۵؛ ابراهیمی، ۲۱۸)، اما در مصر و عربستان حتی ازدواج با اهل کتاب برای مردان مسلمان نیز امکان‌پذیر نیست (نک: همان؛ مهرپور، ۸۸ و جباران، ۱۱۵).

۴. ازدواج زن مسلمان با اهل کتاب

۴.۱. ازدواج ابتدایی:

فقه‌های اسلام اعم از عامه (نک: زحیلی، ۲۱۰/۹ و شبلی، ۱۰۵) و امامیه (نک: نجفی، ۲۷/۳۰؛ مغینه، ۳۲۴؛ امام خمینی، ۲۱۰/۲) به اتفاق نظر معتقدند که "کفر" زوج از موانع نکاح است و زن مسلمان نمی‌تواند با مرد غیرمسلمان ازدواج کند و نکاح اعم است از دائم یا موقت و نیز اعم از این که زوج غیرمسلم از اهل کتاب، مشرک یا مرتد باشد و چنانچه اقدام کند، عقد نکاح وی باطل است و این امر در کتب فقهی آن گونه مسلم تلقی شده است که آن را بی‌نیاز از بحث دانسته‌اند و تنها ابن سعید حلی و صاحب ریاض به طور مستقل در این باره بحث کرده‌اند (نک: ابن سعید حلی، الجامع للشرایع، ۴۳۲ و طباطبایی، ۵۳۳/۶۹).

۴.۲. استفاده ازدواج

هر گاه مرد مسلمان بعد از عمل زناشویی از اسلام خارج و مرتد گردد، در صورت فطری بودن، به محض ارتداد عقد منفسخ شده و زن می‌بایست عده وفات نگه دارد و در صورت ملّی بودن، انفساخ عقد بر انقضای مدت عده متوقف است (نک: حلی، ۶۴۷/۲؛ نجفی، ۴۹/۳۰ و ابن قدامه، ۵۶۵/۷).

همچنان که اگر زن کافر پیش از دخول مسلمان گردد، هم‌زمان علقه زوجیت او با شوهر کافرش رفع می‌شود (نک: نراقی، ۱۷۰؛ نجفی، ۵۱/۳۰؛ ابن قدامه، ۵۳۲/۷ و طباطبایی، ۵۲۷/۶).

۵. ازدواج زن مسلمان با مردان اهل کتاب در قانون مدنی ایران

قانون مدنی ایران، بر خلاف ازدواج مردان مسلمان با زنان اهل کتاب که تصریح نداشت، در مورد ازدواج زن مسلمان با مردان اهل کتاب به صراحت می‌گوید: «نکاح مسلمه با غیر مسلم جایز نیست». این تصریح از آن رو است که قانون مدنی از حقوق و فقه امامیه پیروی کرده و ازدواج زن مسلمان با اهل کتاب را جایز نشمرده است. بنابراین، قاعده عدم جواز ازدواج با اهل کتاب میان تمامی فرق اسلامی اتفاقی بوده و مبنای آن علاوه بر اجماع، پاره‌ای از آیات قرآن کریم (که پیش‌تر به آن آیات اشاره شد) و نیز دلیل عقل است، زیرا اگر زن مسلمان با مرد غیر مسلمان ازدواج کند، چه بسا از لحاظ دینی مورد تحقیر شوهر قرار گرفته و ذلیل شود و حتی ممکن است در نتیجه نفوذ شوهر، دست از اسلام بردارد و این نوع ازدواج باعث خوشبختی زن مسلمان نخواهد بود (نک: امامی و صفایی، ۱۸ و کاتوزیان، ۱/۱۲۵).

نتیجه

با مذاقه در مستندات و ادله منع ازدواج دائم مرد مسلمان با زنان اهل کتاب، دلیل محکم و غیر قابل مناقشه‌ای برای منع نکاح، به خصوص در هنگام ضرورت، به نظر نمی‌رسد. با این حال احتیاط در ترک آن است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابراهیمی، محمد، *ازدواج با بیگانگان*، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۸۲ ه.ش.
۳. ابن قدامه، عبدالله بن احمد، *المغنی*، دار المکتب العربی، بی‌جا، بی‌تا.
۴. بحرانی، یوسف، *الحدائق الناضرة*، بی‌جا، چاپ قدیم.
۵. جباران، محمدرضا، *ازدواج با غیرمسلمانان*، مؤسسه بوستان قم، قم، ۱۳۸۴ ه.ش.
۶. جبعی‌عاملی، زین‌الدین بن علی [شهیدثانی]، *الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة* [شرح لمعه]، تحقیق محمد کلانتر، کتابفروشی اسلامیة، تهران، بی‌تا.
۷. همو، *مسالك الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام*، مؤسسه معارف اسلامیة، قم، بی‌تا.

۸. حر عاملی، محمدبن حسن، *وسائل الشیعة الى تحصیل مسائل الشریعة*، تحقیق شیخ عبدالرحیم ربانی شیرازی و عده‌ای از علما، مکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۳ ه.ق.
۹. جمال‌الدین حسن بن یوسف [علامه حلی]، *تذکره الفقهاء*، مکتبه المرتضویه، تهران، بی تا.
۱۰. همو، *منتهی المطلب فی تحقیق المذهب*، طبعه الحجریه، بی جا، بی تا.
۱۱. همو، *مختلف الشیعة*، مرکز الابحاث و الدراسات الاسلامیه، قم، بی تا.
۱۲. همو، *تحریر الاحکام*، مؤسسه آل‌البتیت (ع) و مؤسسه طوس، مشهد، بی تا.
۱۳. حلی، محمدبن منصور [ابن‌ادریس]، *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*، مؤسسه نشر اسلامی، قم، بی تا.
۱۴. حلی، یحیی بن سعید، *الجامع للشرایع*، مؤسسه سیدالشهدا، تهران، ۱۴۰۵ ه.ق.
۱۵. همو، *شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، اعداد عبدالحسین محمدعلی، دارالاضواء، تهران، بی تا.
۱۶. همو، *المختصر النافع فی فقه الامامیه*، کتابفروشی مصطفوی، قم، بی تا.
۱۷. خراسانی، محمدکاظم، *کفایة الاصول*، مکتبه العلمیه الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۴ ه.ش.
۱۸. خوانساری، احمد، *جامع المدارک فی شرح المختصر النافع*، تعلیق علی‌اکبر غفاری، مکتب الصادق، تهران، ۱۴۰۵ ه.ق.
۱۹. زحیلی، وهبه، *الفقه الاسلامی و ادلته*، دارالفکر المعاصر، دمشق، ۱۴۱۸ ه.ق.
۲۰. شبلی، محمدمصطفی، *احکام الاسرة فی الاسلام*، دار النهضه العربیه، بیروت، ۱۳۹۷ ه.ق.
۲۱. صدوق، محمد [شیخ صدوق]، *المقنع*، مؤسسه امام هادی (ع)، قم، ۱۴۱۵ ه.ق.
۲۲. صفایی، سیدحسین و امامی، اسدالله، *مختصر حقوق خانواده*، نشر میزان، ۱۳۷۷ ه.ش.
۲۳. طباطبایی، سیدعلی، *ریاض المسائل فی بیان الاحکام بالدلائل*، دارالهادی، بیروت، ۱۴۱۲ ه.ق.
۲۴. طباطبایی، محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، مؤسسه اعلمی، بیروت، ۱۳۹۴ ه.ق.
۲۵. طبرسی، فضل‌بن‌حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، تحقیق هاشم رسولی‌محلاتی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۳۷۹ ه.ق.

۲۶. طوسی، جعفر، *امالی*، تحقیق مؤسسه البعثه قم، دار الثقافة، بی جا، ۱۴۱۴ ه.ق.
۲۷. همو، *المبسوط فی فقه الامامیه*، اعداد سیدمحمدتقی کشفی و محمدباقر بهبودی، مکتبه مرتضویه لاحیاء الآثار الجعفریه، تهران، ۱۴۱۸ ه.ق.
۲۸. همو، *النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی*، دارالکتاب العربی، بیروت، ۱۴۰۰ ه.ق.
۲۹. همو، *الاستبصار فیما اختلف من الاخبار*، دارالکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۹۰ ه.ق.
۳۰. علم الهدی، سیدمرتضی، *الانتصار*، مؤسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۱۵ ه.ق.
۳۱. فاضل مقداد، *مقدادبن عبدالله، کنز العرفان فی فقه القرآن*، تحقیق محمدباقر شریف زاده، مکتبه مرتضویه، تهران، ۱۳۶۹ ه.ش.
۳۲. همو، *التنقیح الرائع لمختصر الشرائع*، تحقیق عبداللطیف حسینی، مکتبه آیه الله مرعشی، قم، ۱۴۰۴ ه.ق.
۳۳. قاسم زاده، سیدمرتضی، *تفسیر قانون مدنی*، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۲ ه.ش.
۳۴. کاتوزیان، ناصر، *حقوق مدنی (خانواده)*، شرکت انتشار، تهران، ۱۳۷۱ ه.ش.
۳۵. کاظمی، فاضل جواد، *مسالك الافهام الى آیات الاحکام*، مکتبه مرتضویه، تهران، بی تا.
۳۶. کرکی، علی بن الحسین، *جامع المقاصد فی شرح القواعد*، مؤسسه آل البيت، بیروت، ۱۴۱۱ ه.ق.
۳۷. کلینی رازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب، *الکافی*، تصحیح علی اکبر غفاری، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۴ ه.ش.
۳۸. مطهری، احمد، *مستند تحریر الوسیله*، مؤسسه نشر اسلامی، بی جا، ۱۳۶۳ ه.ش.
۳۹. مغنیه، محمدجواد، *الفقه علی المذاهب الخمسة*، دارالتعارف للمطبوعات، بیروت، ۱۹۶۰ م.
۴۰. مفید، محمد بن محمد [شیخ مفید]، *المقنعه*، مؤسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۱۰ ه.ق.
۴۱. ممقانی، *مناهج المتقین*، بی جا، افسست قدیم.
۴۲. موسوی خمینی، سیدروح الله [امام خمینی]، *تحریر الوسیله*، دارالکتب اسماعیلیان، قم، بی تا.
۴۳. موسوی خویی، ابوالقاسم، *مناهج الصالحین*، بی نا، تهران، بی تا.
۴۴. مهرپور، حسین، *مباحثی از حقوق زن*، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۷۹ ه.ش.

٤٥. نجفی ، محمدحسن، *جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*، تحقیق عباس قوچانی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تا.
٤٦. نراقی، احمدبن مولى، *مستند الشیعة فی احکام الشریعة*، مکتبه آية الله مرعشى، بی جا، ١٤٠٥ هـ.ق.

Marriage with those possessing Holy Scriptures in Islamic jurisprudence and Iran's civil law

Abdolreza Mohammad Hosseinzadeh
Assistant professor of Shahid Bahonar
University

Abstract

Marriage between Muslims and those possessing Holy Scriptures, all the time had been discussed from jurisprudence proof's point of view and there was diversity of opinion about it. Some jurists were so strict about it and others were negligent. Although they propound its prevention in their sights but in fact, they endorsed on and recorded it. By consideration and precision in their proofs, it can be said that there is no strong reason in preventing marriage between Muslim men and those women possessing Holy Scriptures.

Keywords: Those possessing Holy Scriptures, Marriage and Muslims.

Bibliography

- *Qura'n* Karim.
- Alam al-Huda, Seyyid Morteza, *al-Entesar*, researcher is Seyed Mohammad Reza Syed Hassan Fursan, Najaf, Hydrice, and 1391 H.Q.
- Allameh Helli, Hassan ibn Yusuf ibn Motahar, *montahi al-Matlab Fi Tahqiq al-mazhab*.
- Ibid, *Tazkerat al-Fukaha*, Tehran, Maktabat al-mortazaviye.
- Ibid, *Mokhtalef al-Shia*, Qom, Markaz al-abhath WA al-Derasat al-Islamiyya, 1414 H.Q.
- Ibid, *Tahrir al-Ahkam*, Mashhad, institution allo al-Bait WA institution Tous.
- Al-Zuhili, Wahbeh, *al-Fiqh al-Islami waAdlatah*, Dameshq, dar al-moaser, 1418 H.Q.
- Bahraini, Sheikh Yusuf, *al-Hadaegh al-Nazereh*, old Edition.

- Fazel Meqdad, Jamal al-din al-Meqdad ibn Abdullah al-Siuri al-Helli, *Kenz al-Irfan Fi Figh al Qura'n*, Jezaan, researcher's Mohammad Baqir Sharifzadeh, Tehran ,al-Maktabat al-Murtazavia, 1369 H.Sh.
- Ibid, Sheikh Jamal al-din al Meqdad ibn Abdullah al- Siuri al-Tanqih al-Rae Lemokhtasar al-Sharaee-4 Ajzaa-researcher's al-Seyyid Abd al-Latif al-Hossaini-Maktaba Ayat al-lah al-Marashi, Qom-1404 H.Q.
- Hurr Amili, Muhammad ibn al-Hassan, Wasayel al-Shiee For Education Masael al-Sharaye, Research al Sheikh Abd al-Rahim al-Rabani al-Shirazi and edde men al-Ulama al-ajlaa,Tehran, Maktabah al-Islamiyya, 1403 H.Q.
- Ibrahim, Muhammad, Marriage to Foreign, to be printed, Qom, Islamiyya Publicity Office, 1382 H. Sh.
- Ibn Edris al-Helli, Mohammad Ibn Mansoor, al-Saraer al-Hawi Li-Tahrir al-Fatawi, Qom Research and Publication Institution al-Nashr al-Islamiyya.
- Ibn Qudami, and al-lah ibn Ahmad, Al-Mogni, Dar al-Kutub al-Arabi, Bi ta.
- Ibn Jaafar Muhammad ibn al-Hasan, Amali, Researcher by Institution al-Baatha Qom, Dar al-thaqafa -1414 H.Q.
- Jabaran, Muhammad Reza, Marriage to other Moslems, Qom Institution Bustan Qom, 1384 H. Sh.
- Katouziyan, Naser, Hoghoogh Madani (Family), Tehran, Publication, Co., 1371 H. Sh.
- Kazemi, Fazel al-Jawad, Masalek al-Afham Ela Ayat al-Hukam, Tehran, Maktabah al-Mortazaviye.
- Khansari, Ahmad, Jamee al-Ladarek Fi Sharhe al-Mukhtasar al-nafee, Taaliq Ali Akbar Qafari, Tehran, Matab al-Sadeq, 1405 H.Q.
- Khoei, Abu al-Ghase, Menhaj al-Thalehin, Tehran, Bi ta.
- Koleini, thage al-Islam Abi Jaafar Mohammad ibn Yaaqub, al-Kafi, Tashih Ali Akbar Qafari, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya, 1364 H.Sh.
- Khorasani, Mohammad Kazim, Kefayat al-Usul, Jezaia, Tehran, al-Maktab al-Ilmiyya Al-Islamiyya, 1364 H.Sh.
- Mamaqani, Menhaj al-Motaqin, Afsat qadim.

- Mehrpour, Hussein, Mabaheesi az Hoghoogh zan, Tehran, Ettelaat pub. 1379 H.Sh.
- Moghnieh Mohammad Javad, al-Figh Ali al-Mazhab al-Khamse, Beirut, Dar al-Taarof lel Matbuat, 1960.
- Mohaqeq Helli, Jaafar ibn Hassan, Sharaye al-Islam Fi Masael al-Halal wa al-Haram, Aaadad Abd al-Husain Mohammad Ali, Beirut ,Daral-Azva.
- Mohaqeq Helli, Yahya ibn Saeid, al-jami al-Sharaye, Qom, institution Seyyid al-Shohada, 1405 H.Q.
- Mohaqeq Korki, Ali ibn al-Hossain, Jami al-Maqased Fi Sharh al-Qavaed, Beirut, institution Ale al-Bait, 1411 H.Q.
- Motahhari, Ahmad, Mustanad Tharirhgvasile, Nashr Islami Institution, 1363 H.Sh.
- Naraqi, Ahmad ibn al-mullah Mohammad Mahdi, Mustanad al-Shiee Fi Ahkam al-Sharea, Qom, Maktabah Ayatollah al-Marashi, 1405 H.Q .
- Qasemzade, Seyyid Morteza, Tafsir Qanoon Maalani (Jusge made low, Publications Samt, First print p.1 1382 H.Sh.
- Safaei, Seyyid Husain WA Imami, Asadol al-lah, second Edition Nashr Mizan, 1377 H. Sh.
- Shabli, Muhammad Mustafa, Ahkam al-Asrah Fi al-Islam, Beirut, dar al-Nehzat al-Arabyya, 1397 H. Sh.
- Sheikh Mofid Abi Abdullah Mohammad ibn Mohammad ibn al-Naaman al-Akbari al-Baghdadi, al-Magnae, researcher and Publication institution al-Nashr al-Islamiyya, Qom, 1410 H.Q.
- Sheikh Saduq Amali al-Sadoqi-al-Tabea al-Khamesa institution al -alami-Beirut-1410 H.Q.
- Ibid, Amali al-Saduq - Beirut -institution al-almi- 1410 H.Q.
- Sheikh Tusi, al-Mabsoot Fi Hagh al-Emameih , Aaadad al-Seyyid Mohammad Taqi al-Kashfe, wa Mohammad Baqir al-Behbodi, Tehran, al-Maktabat al-Mustafawi la hayaa al-athar al-jaafariya, 1387 H. Sh.
- Ibid, al-Nahaya Fi Majrad al-Fatawi, Beirut, Dar al-Kutub al-Arabi, 1400 H.Q.
- Ibid, al-Khalaf, Qom, Al-Nashr al-Islamiyya- 1411 H.Q.

- Ibid, al-Estebzar Fi ma Akhtalaf men al-Akhbar, Dar al-kutub al-Islamiyya, 1390 H.Q.
- Tabarsi, Fazl ibn Hassan, Majmae al-Bayan Fi Tafsir al-Qura'n, researcher is Hashem Rasuli Mahallati, Beirut, Dar Ehya al-Turath al-Arabi 1379 H.Q.
- Tabatabaei, Mohammad Hussein Al Mizan fi Tafsir ah-Qora'n, Beirut, Aalami Institution, 1394 H.Q.
- Tabatabaei, Seyyid Ali, Riyaz al-Masael Fi Bayan Ahkam Ashraa bel Dalael, Qom, institution Ale al-Bait.
- Zein al-din ibn Ali ibn Ahmad al-Amuli, al-Rozaha al-Bahia Fi Sharh al-Lemaa al-Dameshqia researcher's Muhammad Klantar, Tehran, Shoppiry book Islamiyya.
- Ibid, Masalek al-Afham Ela Tanfih Sharaye al-Islam, researcher and publication institution al-Maaref al-Islamiyya, Qom.